

DESPRE FRAGMENTE DE DIPLOME MILITARE „REVĂZUTE“ SAU MAI NOU DESCOPERITE LA POROLISSUM

În șirul localităților din provinciile dacice unde s-au descoperit diplome militare (întregi sau fragmentare) Porolissum ocupă un loc de seamă. Din totalul de cca 55—60 piese (întregi sau fragmentare) descoperite în aceste provincii un număr de 15 au fost găsite la Porolissum (Gudea 1989, p. 733—740). Acestora li se adaugă acum încă două fragmente mai recent descoperite și vom prezenta o lectură nouă, revizuită, pentru unul dintre fragmentele publicate anterior (Gudea 1989, p. 737—738). Fig. 1.

1. În anul 1975 a apărut sub semnătura lui I. I. Russu primul volum al culegerii de inscripții antice din provinciile dacice (IDR I). Partea de început a acestui volum prezenta diplomele militare cunoscute și publicate până atunci. Cum e și firesc, atunci când o astfel de culegere atotcuprinzătoare a fost întocmită de o singură persoană, s-au strecurat erori fie de natură arheologică, fie de natură epigrafică. Unele din aceste erori au fost deja semnalate și îndreptate în literatura de specialitate (Roxan RMD I, p. 65, nr. 40). Altele, împreună cu corectarea celor așa zis îndreptate, încă nu au fost puse în lumină.

În cele ce urmează mă voi ocupa de unul din fragmentele de diplomă militară găsite la Porolissum (IDR I *DiplD* XXIII) aflat în Muzeul Județean de Istorie din Zalău. Fig. 2. Iată textul din volum (IDR I *DiplD* XXIII, p. 139—141). "23. *DiplD* XXIII, tabella II, fragment rupt în două bucăți (sudate în Laboratorul Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca), pe fiecare bucată se află câte unul din orificiile pentru legarea între ele a celor două tăblițe; descoperite în cursul unei săpături fortuite în pământ la Porolissum în a. 1956, punctul „Bisericuța“ de pe dealul Citera (înalt de 504 m), de către un țăran din satul Jac; achiziționate de S. Papiriu-Pop (Buciumi) și cedate Muzeului Zalău (nr. inv. al colecției S.P.—P. 117). Intus tabella II (scriere rudimentară) VLP? NERV BRIT (?) [cui praeest ?] FVRIUS FELIX [.....? EXPEDITE / ..... I ... MEN ..... / ET SENE CIAE RELICTAEI. Extrinsecus, tabella II (scrierea mai ordonată) ..... / ..... / [p] VLLI [daphni?]. Ar putea să fie diploma dată pentru un ostaș din cohorta II Nervia Brittonum (?), dar literele VLP pentru începutul fragmentului par să indice epitetul Ulpia, necunoscut până acum pentru această unitate staționată în castrul de la Buciumi. Sigur este numai numele comandantului Furius (R + I în ligatură) Felix (având eventual praenomen, în lacună), personaj nou în „prosopographia“ Daciei romane; numele ostașului ex pedite nu poate fi restabilit, nici nu se poate indica ce să fie literele IIMENI ... ?; „et Seneciae Relictaei“ (?) ar fi numele soției soldatului veteran. Dacă martorul este de fapt L. Pullus Daphnus (tot în locul III ca și în diploma (IDR I *DiplD* X din a. 129, *DiplD* XII din

anul 140), diploma de la Porolissum ar putea fi din acești ani; dar același gentiliciu îl poartă și alți martori (ca Verecundus, — Trophinus în a. 105 DiplD I; ori — Anthus, a. 120 DiplD V) dintr-o perioadă anterioară ca și mai târziu, de ex. DiplD XVIII din a. 164. Pentru o datare anterioară anului 140 pledează totuși la fragmentul de pe Citera (Porolissum), faptul că este menționată cu numele soția(?) veteranului Senecia Relict (chiar dacă lectura este deocamdată dubioasă, antroponimele nu deplinesc sigure)“.

Textul acesta a lui I. I. Russu a suferit imediat, așa cum spuneam, o emendare de ordin epigrafic. Iată ce scria M. Roxan (*Roxan RMD I*, p. 65, nr. 40) despre același fragment de diplomă: „ET II AVG (usta) NERV(iae) PAC(ensis) [britton(um) miliariae] cui praeest Furius Felix ex pedite [... imeni F? ...] et Seneciae Relictae [fil(iae) uxori eius ...] [l. p] VLLI [daphni] aut [l. p] VLLI [verecundi] aut [l. p] VLLI [Anthi]. 1. The name of province is suggested by the find-spot and name of the unit; 2. Russu restored VLP? NERV BRITT (?) on the first line but this title seems improbable. Careful examination of the published photograph suggests a more plausible alternative. Cohors II Aug(usta) Nerv(ia) Pac(ensis) Britt(onum) (miliaria) appears sixth in the lists of cohorts of Dacia Porolissensis in 154 (*CIL*, XVI, 110 = + 47). For the full title see *CIL*, XVI, of Pannonia Inferior. Professor G. Alföldi suggests that Nerviae than Nervia Pac might be right; 3. The V and R of Furius appear ligatured in the published photographs and the F is far for certain. Russu suggests that the stroke visible over the R of Furus denotes a ligatured I and that the name of the commander is Furius Felix. He is otherwise unknown; 4. The position of the letters on the l. 4 suggests that they may refer to the filiation of the veteran rather than the form of his own name; 5. Perhaps the wife of the veteran with her filiation: Senecia daughter of Relictaeius?; 6. From A.D. 79 there are a number of Pulli among witnesses to diplomata, but if this belongs to Dacia Porolissensis it cannot have been issued before a. 120—123 (of + 21 n. 1). The formula beginning descriptum et recognitum is absent from the inner face of tabella II, which indicates a date range cf. a. 120—154 (see + 20 n. 9). There is no instance of a wife being named after the change in formula concerning the status of children born to recipients during the service; cf. I 39 n. 6 which brings the upper limit down to a. 140. The position of the name [p]ulli suggests that he was the third signator. The likeliest data is therefore a. 129—140, when L. Pullus Daphnus regularly appears in that position“.

Examinând fragmentul de diplomă am constatat următoarele: a. se mai pot aduce câteva corecții de ordin epigrafic; b. sudarea s-a făcut greșit (neglijent), acoperind o parte din literele rândului 4; din acest motiv, tot în Laboratorul Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca am „rupt“ piesa pe locul unde a fost „sudată“ și am curățit de pe suprafața ei materialul plastic de culoare închisă care asigură lipirea celor două fragmente. Am obținut astfel date noi în legătură cu textul, dar menționez că un examen radiografic ar putea aduce și alte date. Iată ce corecții se pot aduce celor două texte mai sus citate:

1. Locul de descoperire a fost greșit indicat de I. I. Russu. Toponimul „Bisericuță“ (504 m) se află pe dealul Pomăt, constituind punctul său cei mai înalt. Acolo se află colțul de est al castrului mare (*Gudea 1989*, p. 57—83). Dealul Citera se află cam cu 500/700 m (poate chiar mai mult) spre Est, iar pe vârful lui se află alt castru roman (*Gudea 1989*, p. 83—93). Dealul Citera fiind împădurit, acolo nu s-au putut face săpături arheologice extinse și, mi-e teamă că nici fortuite, numai în măsura în care urmărindu-se zidul de piatră s-a scos piatra.

2. Dacă locul de descoperire al diplomei este dealul Bisericuța, atunci diploma militară poate fi pusă în legătură cu castrul mare. Din păcate în colțul de Est nu s-au găsit urmele turnului (*Gudea 1980*, p. 87—88), care eventual ar fi fost un loc de descoperire clar. În schimb știm mai multe date în legătură cu unitățile militare care au staționat aici (*Gudea 1989*, p. 162—179). Dacă locul de descoperire a fost vârful dealului Citera, atunci diploma militară poate fi pusă în legătură cu unitatea care a staționat acolo. Din păcate nu se știe nimic în ce privește această unitate (nici care a construit castrul, nici care a staționat într-ânsul).

3. În legătură cu lectura textului se pot face următoarele observații și se pot aduce următoarele completări:

a. textul tabelii II intus este alcătuit numai din cinci rânduri; s-a păstrat numai porțiunea sa centrală, marginile, atât spre dreapta cât și spre stânga lipsesc;

b. rândul 1: nu există nici literele VLP (așa cum credea I. I. Russu), nici literele PAC (așa cum credea M. Roxan). Sunt perfect vizibile literele (a) VG din Augusta (așa cum credea că ar putea fi M. Roxan) și NERV (exact așa cum apare prescurtat acest nume în toate diplomele unde este amintită unitatea); nu este scris niciodată întreg Nervia!. Mai apare BRIT cu litere foarte „hibride“, dar vizibile (așa cum a bănuit I.I. Russu);

c. rândul 2: nu există litere care să justifice numele de Furius (așa cum credea I. I. Russu) sau Furus (așa cum a citit M. Roxan); se văd clar literele V L V S; litera a doua, tratată ca R de către mai sus amintiții autori, nu seamănă deloc cu R-ul din primul rând sau cu cel din rândul 4, tocmai pentru că este litera L; dacă în fața literei V din VLVS se afla o singură literă sau mai multe este greu de stabilit. Felix este sigur;

d. rândul 3 a fost bine citit;

e. rândul 4: spre marginea tăbliței se văd părțile de jos a cinci sau șase litere care ar putea fi citite R O L I C I sau A C I L I C I; urmează apoi un spațiu; apoi litera L probabil de la (fi) L; apoi IMEN; după acest grup de litere mai exista spațiu pentru încă cinci sau șase litere. Am putea deci avea aici numele soldatului veteran, filiația lui, eventual chiar apartenența la vre-un oraș sau zonă geografică din Imperiu. Nu este exclusă nici prezența unor nume de copii;

f. rândul 6: începe cu ET SENEICAE; după care nu există nici Relictaei (cum credea I. I. Russu) nici Relicti (cum citea M. Roxan) există un singur cuvânt clar Relict; litera care urmează după ultimul T ar putea fi F, iar împreună cu cele două haste verticale care urmează ar putea forma cuvântul FIL(ia) (așa cum sugera M. Roxan).

Rândurile nr. 4 și 5 par a înscrie diploma prezentă în grupa celor în care beneficiarul diplomei apare însoțit de întreaga familie (Roxan RMD I, p. 47—48, nr. 18—20).

g. după rândul 5 ar trebui să urmeze în chip firesc formula „descriptum et recognitum ex tabula aenea . . . .” care însă lipsește.

4. Tabella II extrinsecus cuprinde doar numele martorului L. Pul-lus . . . . Atât I. I. Russu cât și M. Roxan au sugerat că poziția pe tablă a martorului ar coincide cu rândul 3 de pe alte diplome din aceeași vreme, dacă înșiruirea rândurilor ar fi cea obișnuită. *Dar nu este deloc obișnuită*, lucru pe care nici unul din autori nu l-a observat. Pe această parte a tăbliței atât mai sus cât și mai jos, la distanța la care ar trebui să se afle celelalte rânduri *nu apare nimic*. Am măsurat distanțele între rândurile de martori din mai multe diplome militare. Distanța între rânduri nu depășește 1,00—1,50 cm. Or pe această diplomă de la Porolissum nu apar litere nici mai sus cu 3,00 cm, nici mai jos cu 2,00 cm. Faptul acesta este izolat și cu totul neobișnuit. Nu pot preciza acum semnificația acestei realități. Este o excepție.

Tot ca excepție aș menționa și faptul că distanța între cele două orificii pentru legarea tăblițelor între ele este foarte mare. Nici acest lucru nu are analogii.

Lectura la care am ajuns este următoarea:

Tabella II intus

rândul 1 . . . a] VG(usta) NERV(ia) BRIT(tonum) [cui praeest]
rândul 2 . . . VLVS FELIX . . . . .
EX PEDITE
ROLICI . . . . . f]IL(io) IMENO . . . . .
ET SENE CIAE RELICT(i) FIL(ia) . . . . .

Tabella II extrinsecus

rând unic [l. p] VLLI] [daphni]

Numele unității din care a fost eliberat soldatul ROLICI/ROLIO este cohors II Nervia Brittonum Augusta miliaria Pecensis. Unitatea a staționat începând, probabil cu anul 114, la Buciumi (Dacia Porolissensis). Nu s-au găsit ștampilele acestei unități în alte castre din provinciile dacice. Unitatea a venit aici direct din Pannonia Inferior și a staționat aici până la sfârșitul stăpânirii romane. La începutul secolului III a purtat epitetul Antoniniana (Russu 1972, p. 69, nr. 28).

Numele unității apare astfel în diplomele militare:

114	II AVG NERV PAC oo	BRITTON	Roxan RMD II, p. 150, nr. 87
133	II BRITTON oo	IDR I DiplD XI	
159	II NERV AVG PAC BRITT oo	IDR I DiplD XVII	
164	II NERV BRIT oo	IDR I DiplD XVIII	
164	II NERV BRITTON oo	IDR I DiplD XIX	
164	II NERV BRITON oo	IDR I DiplD XX	

Se poate constata că epitetul Augusta nu mai apare după anul 159. Deasemenea se poate constata că după 159 prescurtarea numelui unității

este în chip constant II NERV BRIT. Este sigur că vorbim despre aceeași unitate pentru că ea are mereu aceeași poziție în lista unităților de infanterie. Ea urmează după cohors I Aelis Gaesatorum și precede pe cohors II Britannica sau Britannorum miliaria. Deci dacă poziția numelui de martor din tabella II extrinsecus nu mai poate folosi la datare, nici măcar cât înainte, avem în schimb ca dată certă (terminus ante quem) anul în care unitatea a fost mutată în Dacia (114 p. Ch.). Practica menționării în diplomă a membrilor familiei a permis autorilor mai sus amintiți să dateze diploma în prima jumătate a secolului II. Sistemul de prescurtare al numelui unității (dacă poate fi luat și acesta drept criteriu de datare) apropie diploma de tipul celor emise în jurul anului 164 p. Ch.

Prezența diplomei unui veteran din cohors II Nervia Britonum la Porolissum nu constituie un fapt ieșit din comun. Sunt două posibilități de a explica acest lucru: a. Soldatul veteran s-a putut stabili la Porolissum după lăsarea la vatră; b. Urmașul sau unul din urmașii soldatului s-au stabilit la Porolissum sau chiar au servit într-o unitate militară de la Porolissum, folosind diploma sau o bucată din ea pentru a-și dovedi cetățenia romană.

II. În anul 1993 în așezarea civilă a castrului mare de pe d. Pomet, în zona de clădiri situate de-a-lungul drumului roman care trece prin fața laturii de Nord- Est a castrului a fost găsit un fragment de diplomă militară. Cu ocazia săpării unei gropi pentru instalarea unui bazin rezervor de apă, care urma să fie folosit pentru necesitățile taberei arheologice, la Nord-Est de drumul roman între clădirea OL 1 (Gudea 1989, fig. 10), la Est și grupul de clădiri L spre Nord, a apărut în pământul aruncat, printre alte materiale romane disperate și fragmentul de diplomă. Menționez că în zona gropii au fost găsite materiale romane răspândite în pământ, fără a fi într-un strat de locuire. Mi se pare că groapa a fost săpată între două clădiri romane, din șirul celor care se află de-a-lungul drumului.

S-a păstrat o porțiune din tabella I; dimensiuni $6,7 \times 6,00 \times 0,15$ cm; Fig. 3—4. Textul întregit parțial al diplomei este următorul:

Tabella I Intus

data aut si qui caelib e]SSENT CVM iis quas postea
duxissent dum taxat s] INGVLS SINGVLS[s] ad

..... K(alendas) DEC(embris)
Cn(eio) [p]APIRIO AELIANO CO(n)S(ulibus)
VPER NOVIOMAG(us)
ex pedi] TE

..... ALADI F(ilio) DV .....
..... F(ilio) ED .....
..... F(ilio) .....

descriptum et recognITum ex TABVLA aenea
quae fixa est ro MAE IN MV ro post
templum divi a VG(usti) AD MINervam

Tabella I extrinsecus

et sunt in dacia por OL(issensis) SVB FLAVIO ITALICO

quin(is) et vican(is) pluribusve s TIP(pendis) EME(ritis) DIM(isis)
 Honesta
 missio(ne) quor nomina svb SCR SVNT IPSIS LIB
 posteris eor civit dedet et c ON CVM UXORIB
 quas tunc habuis cum est civit IIS DATA AVT S i qui cae
 lib essent cum iis quae post DVX DVM TAXAT

Datele diplomei sunt următoarele:

a. Cn. Papirius Aelianus cu numele întreg Cn. Papirius p.f. Gal Aelianus Aemilius Tuscilius a fost consul suffectus în anul 135 p. Ch. (Piso 1993, p. 51—53); în anii 131—132 fusese guvernator al provinciei Dacia Superior.

b. Flavius Italicus apare ca procurator al provinciei Dacia Porolissensis. În această funcție este atestat în diploma din anul 133 (*IDR I DiplD XI*, p. 104—107); anterior fusese praefectus alae I Ulpia Contariorum în Pannonia Superior (*Devijver 1976*, p. 368—369, nr. 51).

c. .... Super Noviomagus era comandantul unității militare din care s-a lăsat la vatră proprietarul diplomei militare. În Dacia Superior (Apulensis) se cunoaște un P. Antonius Super (*IDR*, III, 2, nr. 379) tată al câtorva persoane cu funcții civile și militare în Imperiu: a. un funcționar municipal în Viminacium (Moesia Superior) numit Aurelius Constantius; b. un soldat din legiunea VI Victoria (Victrix) numit P. Antonius Victor; c. un tribun al cohortei IIII Delmatarum numit P. Antonius. Inscriptia este nedatată. Ne-am putea gândi eventual la o legătură între reprezentantul familiei din Ulpia Traiana și cohorta IIII Delmatarum care a staționat în timpul domniei împăraților Claudius și Nero în provincia Germania Inferior (*Stein 1932*, p. 186—187). Unitatea s-a mutat apoi în provincia Britannia unde mai era atestată în timpul domniei lui Hadrianus (Holder 1982, p. 116).

Tot la Ulpia Traiana Sarmizegetusa mai este atestat un Herrenius Super Saturninus (*IDR*, III, 2, nr. 188), dar inscripția datează de la începutul secolului III p. Ch.

Noviomagus era un centru militar al provinciei Germania Inferior (*Bogaers-Rüger 1974*, p. 76—79), unde însă nu se cunosc unități auxiliare ci numai legiuni (mai exact spus detașamente din legiuni). Prosopographia așezării nu include nici un Super. În schimb în provincia Germania Superior sunt atestați mai mulți Super în inscripții (CIL, XIII, p. 620 indices: cognomina). H. Devijver (*Devijver 1976*, p. 1073) nu cunoaște cognomenul Noviomagus;

d. Unitatea militară din care s-a eliberat soldatul veteran este mai greu de stabilit. Să urmărim care sunt unitățile militare care sunt atestate în diplomele militare purtând titlul de civium Romanorum:

a. în perioada anterioară diplomei din anul 133

110 ala	I Brittonum miliaria	IDRI DiplD I
106 cohors		IDR DiplD II
110 cohors	I Brittonum	IDRII DiplD I
	I Britannica miliaria	IDR I DiplD I, II
	I Thracum	IDR I DiplD II

	I Flavia Ulpia Hispanorum	
	III Campestris	"
	III Cypria	"
	VIII Raetorum	"
110 ala	I	IDR I DiplD III
cohors	I Britannica	
	I Brittonum Ulpia	"
	I Vindellicorum	"
	I Britannica miliaria	"
	I Thracum	"
	II Britannorum	"
	miliaria	"
	VIII Raetorum	"

b. în perioada domniei împăratului Hadrianus:

123 ala	I Brittonum	IDR I DiplD VII
123 cohors	I Britannica miliaria	IDR I DiplD VII a
133 ala	Siliana	IDR I DiplD XI
144 cohors	VIII Raetorum	IDR I DiplD XV

c. în perioada domniei împăratului Marcus Aurelius:

157 cohors	VIII Raetorum	IDR I DiplD XV
161 cohors	I Ulpia Brittonum	ZPE, 100, 1994, p. 557—591
164 ala	Siliana	IDR I DiplD XIX
164 ala	Siliana	IDR I DiplD XX

Din enumerarea de mai sus rezultă că unitățile militare pentru care s-ar fi putut elibera diploma despre care vorbim aici au putut fi fie ala Siliana, fie cohors I Ulpia Brittonum. Nu neglijăm însă posibilitatea ca epitetul c.R. să nu fi fost în chip obligatoriu trecut în dreptul unităților în toate diplomele militare. Este curios faptul, de pildă, că cohors I Ulpia Brittonum a purtat acest epitet în diplomele militare de la început (vezi mai sus) și nu-l mai poartă în niciuna din diplomele militare din anul 164.

Cum unitatea militară care a staționat la Porolissum (cel puțin după anul 114) a fost cohors I Ulpia Brittonum (*Gudea* 1989, p. 162—164) s-ar putea presupune că aceasta a fost unitatea din care s-a lăsat la vatră soldatul-veteran, devenit cetățean.

d. numele acestui soldat este incomplet. Nu s-a păstrat decât filiația lui .... p[ALLADI F(ilius) DV.....

Palladius este un nume neatestat până acum în Dacia Porolissensis (*Paki* 1988, p. 220—222) și în special la Porolissum. Se pare că este un nume de factură grecească (*Solin* 1982, p. 272—273).

Concluzii

a. diploma militară a fost eliberată pentru un soldat din cohors I Ulpia Brittonum (sau ala Siliana?) între anii 135—138 p. Ch. Comandantul unității acesteia a fost .... Super Noviomagus. Soldatul pentru

care s-a eliberat diploma era .... Palladi f(ilius) Du... (ultimele două litere reprezentând foarte probabil indicația locului de origine sau a „naționalității”);

b. în cazul că unitatea din care s-a lăsat la vatră soldatul a fost ala Siliana am avea un al doilea caz când un veteran din această unitate s-a stabilit într-o altă așezare decât cea de la Gilău, unde a staționat unitatea. Primul caz de acest fel a fost atestat la Buciumi (Gudea 1972, p. 119), într-o diplomă eliberată în anul 164. Al doilea caz este cel de față atestat într-o diplomă eliberată în anii 135—138.

În cazul că unitatea din care s-a lăsat la vatră soldatul a fost cohors I Ulpia Brittonum am avea cazul, firesc am zice, în care soldatul s-a stabilit în așezarea de pe lângă castrul în care a staționat. Acest ultim caz, pledează parțial pentru atribuirea diplomei cohortei I Ulpia Brittonum.

III. În anul 1981 cu prilejul săpăturilor arheologice din castrul de pe vârful dealului Pomet a fost descoperit în secțiunea 71, m. 45, a = 1,50 m, respectiv în praetentura dextra între clădirea B 1 (atelier de fierărie) și zidul pentru porticus (de-a-lungul) drumului principalis un fragment de diplomă militară. Spațiul în care a fost descoperit fragmentul de diplomă nu a fost un spațiu locuit (Gudea 1983, p. 124).

S-a păstrat un fragment din tabella I cu câteva litere atât pe partea interioară (intus) cât și pe cea exterioară (extrinsecus). Dimensiunile fragmentului sunt: 2,3 cm lungimea, 0,7 cm lățimea maximă și 0,12 cm grosimea. Fragmentul se află în Muzeul Județean de Istorie și Artă din Zălau. Inventar de șantier P 81 A Bd 110.

Literele sunt în bună parte fragmentar păstrate și uneori întregirea lor este nesigură. Lectura pe care o propun este următoarea:

tabella I intus

..... I .....
 ..... II BRIT .....
 ..... IIHISp .....
 ..... OR .....
 ..... IN .....

tabella I extrinsecus

..... Q .....
 ..... TAT ROM .....

a. Pornind de la foarte puținele date pe care le oferă literele păstrate am încercat reconstituirea textului pe cele cinci rânduri.

Fig. 5—6 tabella I intus

..... I aelia Gaesator et II Nerv
 Britt oo et II BRITannor oo et I Hisp oo et I Can
 nanef et II HISpann et V Lingon et VI Thrac et svnt
 in Dacia p OR olissensis svb Sempronio Inge
 nuo proc quINis .....

tabella I extrinsecus

..... Q orum nomina subscript
 svnt civiTAT ROManam .....

b. pe partea internă a tăbliței se recunosc numele a trei unități militare care se înscriu într-o înșiruire aproape standard în diplomele militare din Dacia Porolissensis din anul 164 (IDR I DiplD XVII—XXII).

Această succesiune ne face să credem că avem de a face cu o diplomă militară eliberată în același an pentru una din unitățile militare care au staționat la Porolissum;

c. pe partea exterioară a tăbliței, în porțiunea corespunzătoare părții interioare, se află (ca și în celelalte diplome de epocă) formula prin care soldatul primește cetățenia romană.

NICOLAE GUDEA

BIBLIOGRAFIE ȘI PRESCURTĂRI BIBLIOGRAFICE:

Bogaers- Rüger 1974	3. Bogares- Chr. Rüger, Germania Inferior, Bonn, 1974.
CIL	Corpus Inscriptionum Latinarum, Berlin.
Devijver 1976	H. Devijver, Prosopographia militarium equestrium que fuerunt ab Augusto ad Gallienum, Leuven, 1976.
Gudea 1972	N. Gudea și colab., Castrul roman de la Buciumi, Cluj, 1972.
Gudea 1980	N. Gudea și colab. Raport preliminar asupra cercetărilor arheologice de la Moigrad (Porolissum) din anii 1977—1979, în <i>ActaMP</i> , IV, 1980, p. 81—101.
Gudea 1983	N. Gudea și colab., Raport preliminar în legătură cu săpăturile arheologice executate la Moigrad (Porolissum) în anii 1980—1982, în <i>ActaMP</i> , VII, 1983, p. 119—139.
Gudea 1989	N. Gudea, Porolissum. Un complex daco-roman la marginea de Nord a Imperiului Roman, Zălau, 1989 = <i>ActaMP</i> , 13, 1989.
Holder 1982	P.A. Holder, The Roman Army in Britain, London, 1982.
IDR	Inscripțiile Daciei romane, I. București, 1977. (Introducere istorică și epigrafică. Diplomele militare. Tăblițele cerate).
Paki 1988	A. Paki, Populația Daciei Porolissensis. I, Porolissum, în <i>ActaMP</i> , XII, 1988, p. 215—227.
Piso 1993	I. Piso, Fasti provinciae Daciae. 1. Die senatorischen Amtsträger, Bonn, 1993.
Roxan RMD I	M. Roxan, Roman military diplomas. 1954—1977, London, 1977.
Roxan RMD II	M. Roxan, Roman military diplomas. 1978 to 1984, London, 1985.
Roxan RMD III	M. Roxan, Roman military diplomas. 1985—1993, London, 1994.
Russu 1972	I.I. Russu, Auxilia Daciae, în <i>SCIV</i> , 23, 1, 1972, p. 63—77.
Stein 1932	E. Stein, Die kaiserliche Beamten und Truppenkörper im römischen Deutschland unter dem Prinzipat, Wien, 1932.
Solin 1982	H. Solin, Die griechische Personennamen in Rom, Ein Namensbuch, Berlin, 1982.

ÜBER EINIGE WIEDERGELESENEN ODER NEUENTDECKTEN MILITÄRDIPLOM — FRAGMENTE AUS POROLISSUM

(Zusammenfassung)

Der Verfasser stellte drei Militärdiplomfragmente dar. Das ersten Fragment (I) wurde schon veröffentlicht (IDR I DiplD XXIII) aber mit einigen Fundort- und Technischefehler (Roxan RMD I, p. 65, nr. 40), Die andere zwei (II—III) neuentdeckte Fragmente sind.

I. Der Verfasser die Daten hinsichtlich den Fundort des ersten Militärdiplomfragmentes (IDR I DipID XXIII) korrigierte, das in dem Pometkastell gefunden wurde. Daneben ergänzte er den Innentext wie folgt.

. . . . . aVG NERV BRIT cui praest
. . . . . VLVS FELIX

EX PEDITE

ROLICI . . . . . fil IMENO . . . . .
ET SENE CIAE RELICT FIL . . . . .

II. Das zweiten Fragments aus dem Nordvicus, etwa 100 m östlich von porta praetoria des Pomet—Kastells, stamm. Das Fragment gehört den ersten Täfelchen und gibt etwas mehr als ein Viertel des Inhaltes.

Der Innentext lautet

data aut si caelib eSSENT CVM iss quas postea
duxissent dum taxat sINGVLIS SINGVLAs ad

. . . . . K DEC . . . . .
. . . . . Cn p APIRIO AELIANO CONs
. . . . . C R CVI PRAEEST
. . . . . s VPER NOVIOMAGus . . . . .

ex pediTE

. . . . . pALLADI F DV . . . . .
. . . . . F ED . . . . .
. . . . . F . . . . .

descriptum et recognitum ex TABVL a aenea
quae fixa est ro MAE IN MV ro post
templum divi a VG AD MINERVAM

Der Aussentext lautet:

et sunt in dacia por OL SVB FLAVIO ITALICO
quinis et vicens plurivusve s TIP EME DIM HON
missione quor nomina sub SCRIPT SVNT IPSIS LIB
posteris eor civit dedit et c ON CVM VXORIB
quas tunc habuis cum est civit IIS DATA AVT SI qui cae
lib essent cum iis quae post DVX DVM TAXAT

Die Lesung macht keine Schwierigkeiten. Die Consul- (Cn. Papirius Aelianus) — und Prokuratornamen (Flavius Italicus) gestatteten eine Datierung der Konstitution auf etwa die Zeitspanne 135—138 n. Chr. Der Name der Militäreinheit höchstwahrscheinlich cohors I Ulpia Brittonum war. Die Namen des Kommandantes... Super Noviomagus, des Diplomträgers... Palladi filius und die Domusangabe (Du...) in der Zeilen 6 und 8 sind unsicher gedeutet.

III. Das dritte Fragment wurde in der praetentura dextra des Pomet-Kastells gefunden, zwischen den Gebäuden. Das Fragment gehörte den ersten Täfelchen.

Der Innentext lautet:

. . . . . Iaelia, Gaesator et ii Nerv
britt oo et ii BRITAnor oo et i hisp oo et i can
nanef et ii HISpann et V lingon et VI thrao et sunt
in dacpORolissensis sub sempronius inge
nus proc quINis. . . . .

Der Aussentext lautet:

. . . . . Quorum nomina subscript
sunt civiTAT ROManam dedit . . . . .

Die einzelnen Buchstaben ließen dem Verfasser die Reihenfolge einiger Militäreinheiten vermuten und aufgrund dieser Reihenfolge in das Jahr 164 n. Chr die Konstitution datieren konnte.

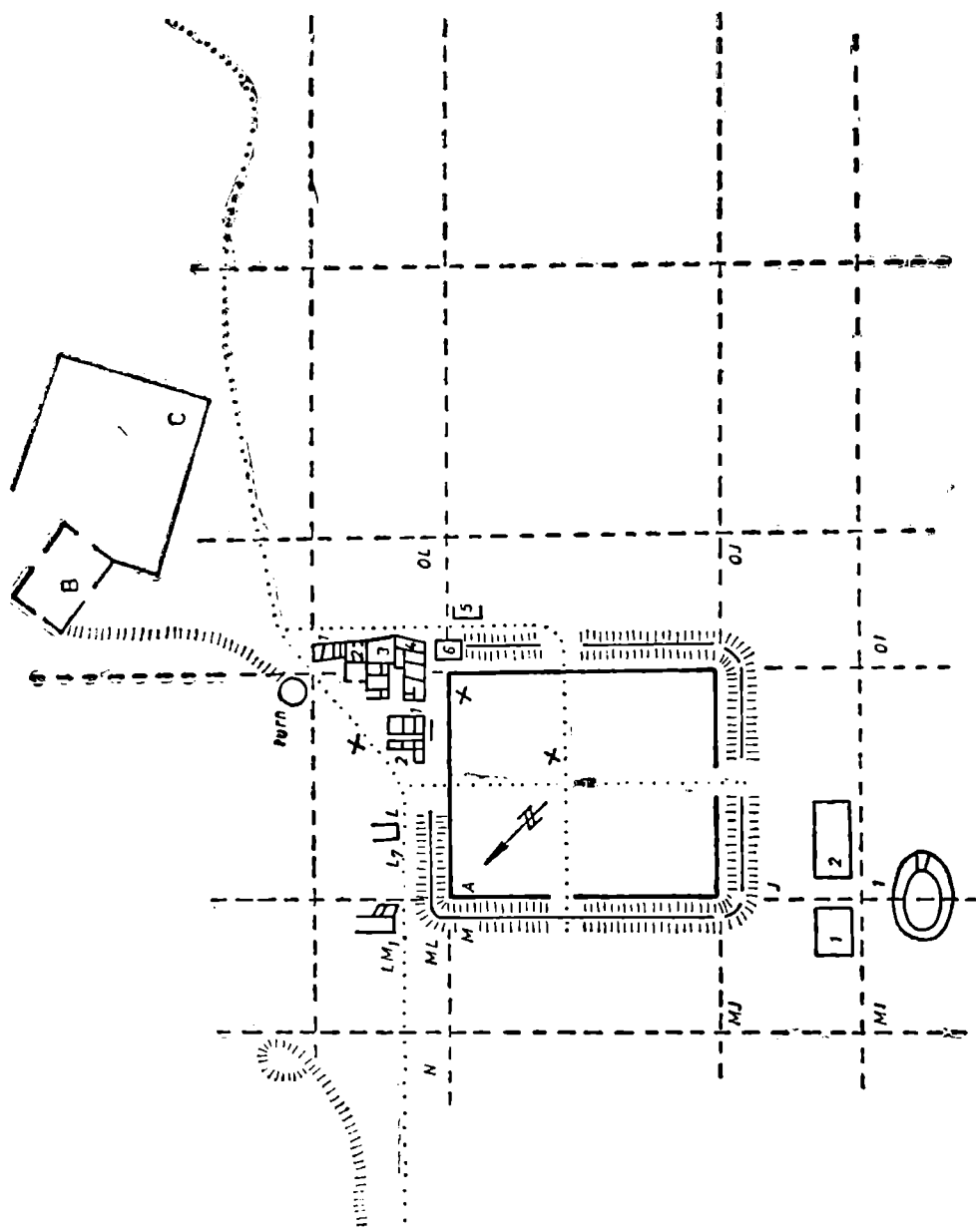

Fig. 1. Schiță a părții centrale din complexul daco-roman de la Moigrad (Porolissum). Locul descoperirii diplomelor este marcat cu semnul X.

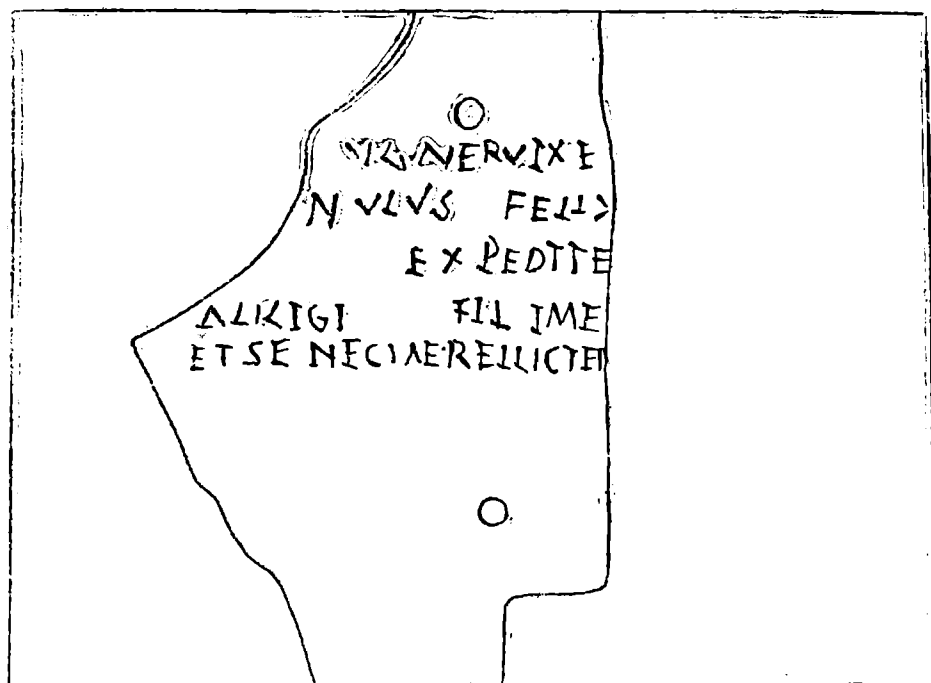

Fig. 2. Fragmentul de diplomă IDR I DiplD XXIII, Tabella I intus.

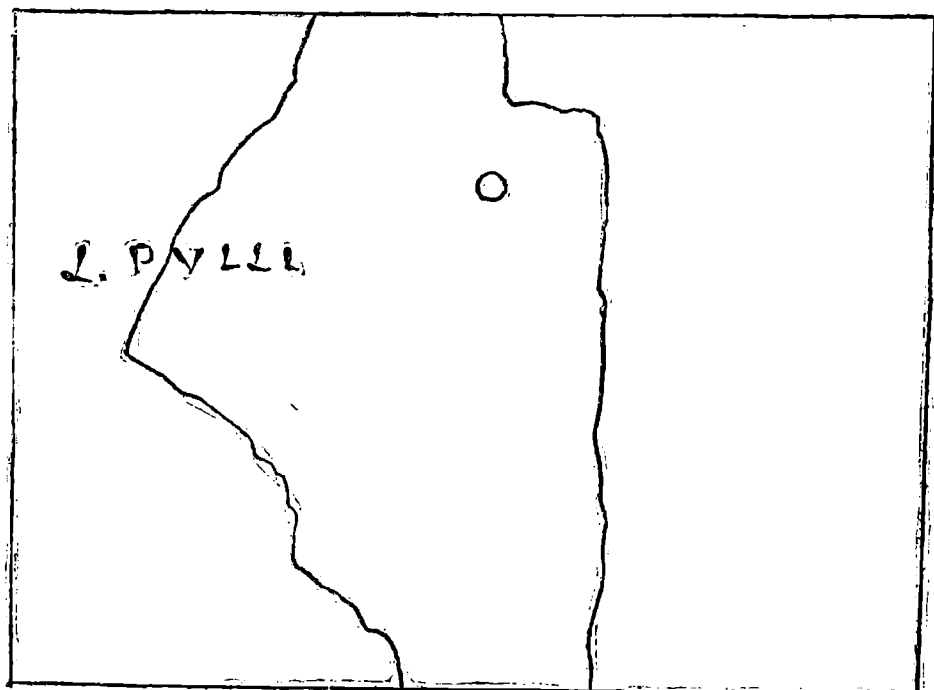

Fig. 3. Fragmentul de diplomă IDR I DiplD XXIII, Tabella I extrinsecus

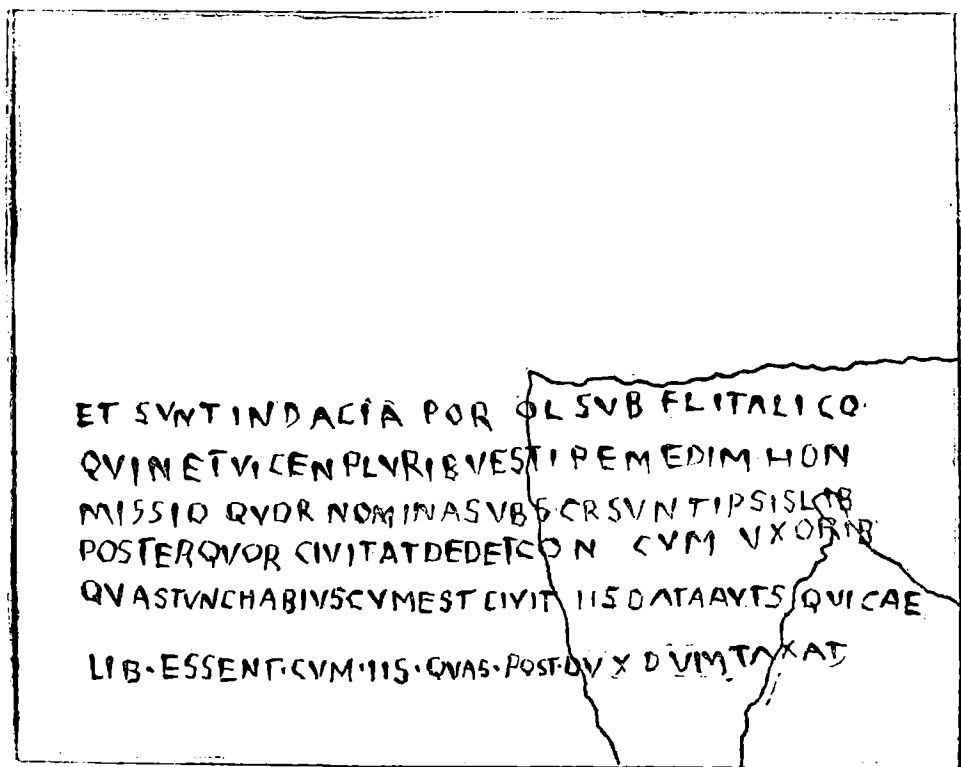

Fig. 4. Fragmentul de diplomă descoperit în vicusul militar în anul 1993. Tabella I intus.

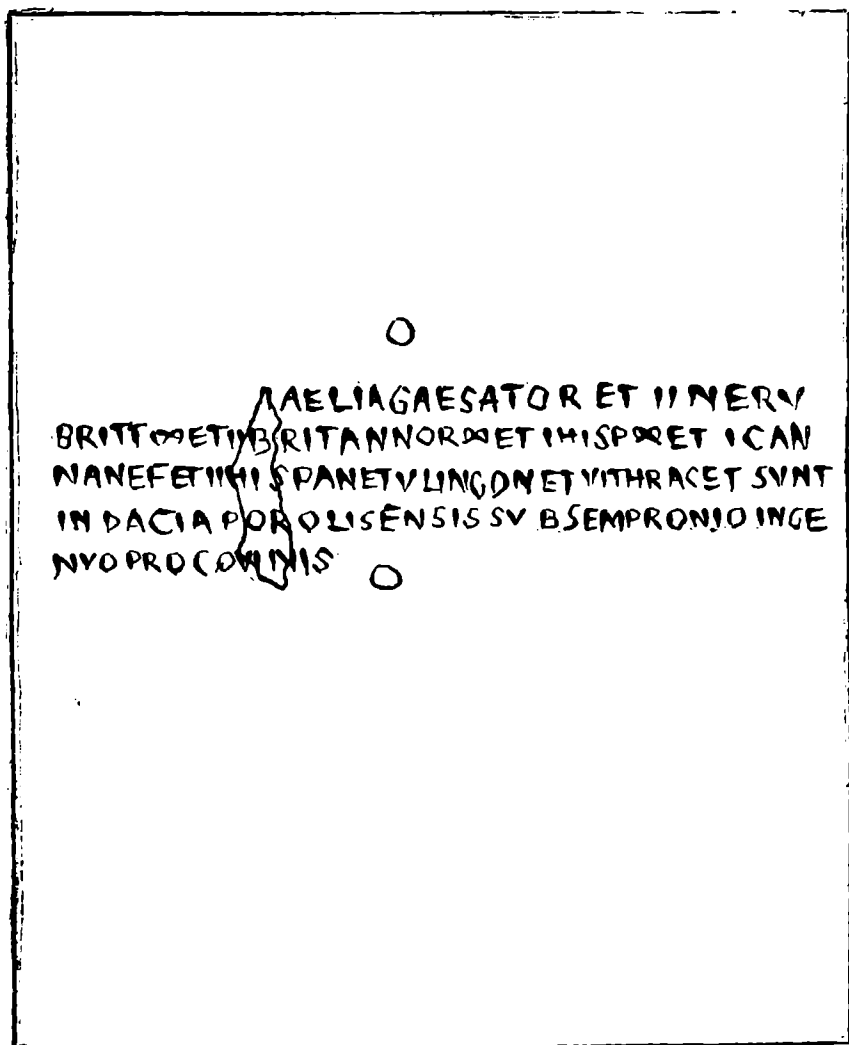
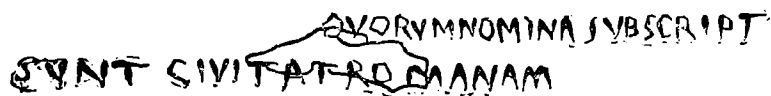

Fig. 6. Fragmentul de diplomă descoperit în castru în anul 1891 (Pomet). Tabella I iitus.

AVORVM NOMINA SVBSCRIPT
SVNT CIVITATV ROMANVM

Fig. 7. Fragmentul de diplomă descoperit în castru în anul 1981. (Pomet). Tabella I extrinsecus.